
ČETIRI GODINE KASNIJE*

LATINKA PEROVIĆ

Molim vas da mi na početku predavanja dopustite dve napomene.

Prvo, ja obično ne čitam svoja predavanja. Večeras odstupam od tog pravila iz osećanja odgovornosti, a možda i nesigurnosti.

Drugo, ovo moje predavanje neće biti prigodno. Ali, teško bih mogla da ga održim pred vama, među kojima je toliko mnogo mladih ljudi, a da zanemarim činjenicu da se danas navršava četiri godine od događaja do kojih je u Srbiji došlo 5. oktobra 2000. godine.

Kao i svaki drugi istorijski događaj, tako ni 5. oktobar 2000. godine nije isto za njegove aktere i istoričare. Akteri imaju svoju istinu o događajima, koja je po definiciji delimična, i, neretko – što je sasvim ljudski – pristrasna.

Istoričar ima u vidu celovitost događaja, njihovu genezu: uzroke, tok i posledice. On pokušava da događaje situira u prostor i vreme i ustanovi njihovo mesto u nacionalnoj istoriji i značaj sa stanovništa merila date istorijske epohe. Istoričaru je potrebna distanca zato što je potrebno vreme da se događaji kristališu i manifestuju njihove suštinske karakteristike kojih ni sami njihovi akteri nisu mogli biti svesni.

Da li je vreme od četiri godine bilo dovoljno za ovu kristalizaciju? Na to pitanje neću dati kategoričan odgovor. Pokušaću da vas, izvođenjem geneze događaja, pozovem na razmišljanje, na vaše vlastito traženje odgovora.

Pođimo, dakle, od uzroka koji su doveli do 5. oktobra 2000. godine. Naravno, neće ni svi

* Predavanje održano na tribini u organizaciji Centra za modernu politiku 5. oktobra 2004. u Domu omladine Beograda.

istoričari navesti iste uzroke, a još manje će te uzroke na isti način interpretirati. Najvažnije je, ipak, da se uzroci istražuju i da se istorijska istina o događajima traži kroz argumentovan dijalog. Proučavanje prošlosti bez ideološke i političke opresije predstavlja znak autonomnosti istoričara, koja je moguća samo u razvijenom i zre- lom društvu. Podela na patriote i izdajnike izrasta iz neslobode. Ona podrazumeva fiksiranje cilja i pretpostavlja nužnost jedinstva oko njega. Potreban je arbitar na osnovu čijeg razvrstavanja se eliminišu razlike i sankcionišu njihovi nosioci. Taj po- litički obrazac ne poznajemo samo mi. Naprotiv, praktikujući ga mi smo nezaobi- lazni u opštoj istoriji totalitarizma.

Analiza celovitosti 5. oktobra 2000. godine mora posegnuti u dalju prošlost, u istoriju Srbije u moderno doba. Ali, ona se uslovno može izvoditi i iz razdoblja koje označavamo kao neposrednu prošlost, jer upravo u tom razdoblju imamo posla sa Srbijom *sui generis*. Da li je to razdoblje incident ili pravilo, dovrša- vanje ili početak nekih istorijskih procesa, i kojih?

Čak i kad se prizna legitimnost stanovišta da je čitav XX vek, odnosno i prva i druga Jugoslavija, za srpski narod izgubljeno istorijsko vreme, postavlja se pi- tanje: šta je bila alternativa?

- 6 Uzmemo li 1980. godinu, koja kao godina smrti Josipa Broza Tita predstavlja početak te neposredne prošlosti, teško da možemo prevideti da je Srbi- ja reagovala potragom za svojim jakim čovekom. Autoritarni tip vladavine nije inci- dent u srpskoj istoriji. On je usidren u agrarnom i siromašnom narodu, u ideji eli- te o jedinstvu teritorija na kojima živi i poslednji Srbin, u socijalnom egalitarizmu i političkom monizmu, odnosno u snažnim antikapitalističkim i antiliberalnim ideologijama, te velikoj ulozi crkve i vojske. U tom istorijskom ambijentu rađao se svaki novi vođa, pa i ovaj poslednji.

Globalne promene, nova tehnološka revolucija, prestanak hladnog ra- ta i nestanak bipolarnog sistema, istorijsko iscrpljivanje modela državnog socijali- zma i ideologije komunizma, stavljaju i Jugoslaviju pred nove izazove. S tim u vezi, dve su činjenice, čini mi se, bitne.

Unutar Jugoslavije na te su izazove dati različiti odgovori, koji su se hte- li-ne hteli poklopili sa nacionalnim razlikama. Državni socijalizam, sa državom kao kolektivnim vlasnikom, i monistički politički sistem neodvojivi su od velikodržav- nog projekta. Na toj podlozi, uz neograničenu veru u vojnu silu, došlo je do ratova devedesetih godina čiji je epilog: raspad jugoslovenske države, rasap nacionalnog korpusa i uništeno društvo.

U modernoj istoriji Srbije politika je uvek držala primat u odnosu na ekonomiju, a ideologije (socijalizam, radikalizam, komunizam) u odnosu na ra-

cionalne političke projekte. To je elementarna demokratija – u onom smislu u kome je Jovan Cvijić govorio o balkanskim zemljama posle oslobođenja od Turske: demokratija bez snažnog individualizma, institucija, bogatih klasa, vladavine prava. Odnosno demokratija sa partijom hegemonom (pola veka sa Narodnom radikalnom strankom i isto toliko sa Komunističkom partijom).

Nakon višegodišnjih proučavanja istorije ideja u Srbiji, usuđujem se da kažem: i današnja levica i današnja desnica podjednako su udaljene od racionalne samoanalize. Levica, jer veruje da je u renesansi njenih ideja koje je, pod raznim imenima, sledila kroz svoju istoriju – sadržana mogućnost obnove Srbije. Drugim rečima, što ne shvata da je i sâma deo istorije patrijarhalizma, koji ako se ne menja, mora da se degeneriše. Desnica, jer stvara mit o srpskom građanskom društvu koje je uništio komunizam, ali ne predlaže uspostavljanje merila građanskog društva već teži obnovi patrijarhalizma koji se ogleda u snažnom antievropeizmu.

Upravo je slabo društvo i nepostojanje alternative omogućilo pojavu autoritarnog vođe u Srbiji na kraju XX veka. Taj početni sukob vodio je s vremenom u lančane sukobe: sa susedima, Evropom, sa celim svetom – i potajnom nadom u reinkarnaciju despotije u Rusiji.

Sistematiko gušenje dijaloga i alternative, koje još uvek traje, dovelo je do nametanja interpretacije vojnog, ekonomskog, političkog i moralnog sloma Srbije. Samoanalizi koja je nezamisliva bez kritičkog mišljenja suprotstavlja se mit o Srbiji kao objektu zavera, većitoj žrtvi istorije koja, okružena neprijateljima, mora da se zbija, zatvara i brani – oslanjajući se na veru i silu. Na ikonu i sekiru – kako bi rekao Bilington.

Istoričar zna da je 5. oktobra napravljena pukotina, da se pojavila još jedna prilika da se uhvati korak sa vremenom. Kakav je dalji tok? Brzo će se pokazati da među akterima petooktobarskih događaja nije bilo konsenzusa oko daljeg pravca. Ali ne zato što su oni, kako je primetio prof. Nenad Dimitrijević, propustili da konsenzus postignu, već zato što su njihove intencije bile različite.

Kolokvijalno – razlike u intencijama izrazile su se kao sukob *reformista* i *legalista*. Personalno – kao sukob Zorana Đinđića i Vojislava Koštunice. U suštini, 5. oktobar 2000. godine stavio je na probu snagu srpskog društva da uspostavi kritički odnos prema neposrednoj prošlosti, ali i da izvede bilans svoje dvovekovne istorije tokom koje nijedna od realnih država u kojoj je živeo srpski narod nije mogla zadovoljiti težnje kako njenih političkih tako i intelektualnih elita, niti je došlo do stvaranja modernog društva.

Prednost reformista bila je u njihovom revolucionarnom osećanju da su se našli na strani istorije i da posle tragičnog ispadanja iz sveta Srbija pokušava da

uhvati korak sa njim. Evropska integracija je duh vremena, a Srbija posle 5. oktobra 2000. godine ima nepodeljenu podršku Evrope.

Preuzimajući izvršnu vlast u Srbiji, *reformisti* su tek imali da otkrivaju posledice koje je za sobom ostavila neposredna prošlost. Zoran Đinđić je brzo ustanovio dijagnozu: stanje “truljenja i dekadencije”, i hrabro predložio terapiju: brze promene uz neizbežnu cenu koju će odlaganje promena samo povećavati; transformaciju svojinskog odnosa i vladavinu prava; ispunjavanje uslova koji su u Evropskoj uniji jednaki za sve (poštovanje međunarodnih obaveza, u slučaju Srbije i pravno sankcionisanje ratnih zločina). Bez toga, Srbiji se može dogoditi da završi u ostavinskoj masi Balkana, zatvorena i izolovana.

Legalisti su govorili o postupnosti, o institucijama koje su bile razorene i nisu se ni mogle ustanoviti bez ekonomskih i političkih promena. Na ideji o postupnosti parazitirala je inercija zaostalosti. Ali, u tome su objektivni interes nalezile i one političke i socijalne strukture koje su na zločinu i nasilju u ratovima stekle pozicije. Iza brige za posledice svuda bolne tranzicije skrivala se često socijalna demagogija. Ali i nastojanje da se tranzicija opstruira.

U protekle četiri godine jasno su se kristalisale različite intencije aktera 5. oktobra 2000. godine. Napetost je postala dramatična. O tome, uostalom, svedoči i sudbina Zorana Đinđića, ključnog čoveka političkog projekta evropske Srbije, u intelektualnom i operativnom smislu.

U srbijanskoj političkoj tradiciji, u kojoj je uvek veliku ulogu igrala siva zona politike, moguće je bilo planski kompromitovati reformskog premijera i pripremiti njegov poraz na izborima. Ali, jedna od konstanti pomenute tradicije jeste i zamena teza, “korisna laž” i stvaranje privida. Poraz Zorana Đinđića koji je u Srbiji, ali i u Evropi bez čije materijalne pomoći Srbija teško može da preživi, bio identifikovan sa projektom evropske Srbije, demaskirao bi pobednika. Zato je prozapadnog premijera trebalo zaustaviti na mnogo radikalniji način, snajperom. Mislilo se: definitivno.

Zoran Đinđić je značajna pojava u novijoj istoriji Srbije. Usuđujem se da kažem: najmanje zarobljena prošlošću, najviše okrenuta budućnosti. Bio je svestan ključne kontroverze u istoriji Srbije koja se manifestovala i u različitim intencijama aktera petooktobarskih događaja, i svoja saznanja o tome odgovorno i hrabro stavio je na uvid srpskoj javnosti.

“Mi smo počeli zajedno”, govorio je Đinđić, “ali onda se Koštuničina stranka izdvojila i optužila Vladu za korupciju – bez ikakvih dokaza. Formirali su vladu u senci, koja hoće na narednim izborima da smeni našu vladu. Postali su klasična opozicija. Time su prekršili sporazum o koaliciji. Savez počiva na kompromi-

sima. Samo – šta je najmanji zajednički imenilac? Ako je to fasciniranost prošlošću i stalan pokušaj da se pliva niz struju kada je reč o ratnim zločinima, nezaposlenosti ili restrukturiranju državnih preduzeća, to nije nešto gde ja mogu da pravim kompromis... Koštunica se pokazao kao demagog, koji više čita ankete za ispitivanje javnog mnjenja nego društvene i ekonomske podatke. Naša misija nije da ostanemo političari, već da privedemo kraju mirnu revoluciju.”

Ako evropeizaciju Srbije zamislimo kao jedan od koncentričnih krugova sa sve manjim prečnikom, onda su *legalisti* posle 5. oktobra 2000. godine zatvorili jedan takav krug. Otuda spontana potreba za kontinuitetom sa neposrednom prošlošću kojoj je imanentno suzbijanje dijaloga, kritičkog mišljenja, smanjivanje prostora za alternativu. Očito je da je 5. oktobar imao više intencija. Danas je opet ugrožena ona koja je Srbiju otvarala prema svetu i vodila je modernizaciji.